

En naturfilosof efter Grundtvigs hjerte

Af Ejvind Larsen

Modsigelsen i Nordens Mythologi

Grundtvig vil i indledningen til »Nordens Mythologi«, 1832, holde skole sammen med »alle Nordens Naturalister, med Aand«. Men, siger Grundtvig selv, »Naturalisten maa være langt mere bekymret for en aandig Videnskabelighed, der forklarer Menneske-Livet, end vi, thi for os er det kun, *ret* forstaaet, en *timelig* Velfærds, men for ham er det en Saligheds Sag« (1). Grundtvig havde *indtil da* bekæmpet idealister, romantikere, klassicister og kristne rationalister med aristotelisk logik, bibelcitater og trosbekendelse, netop fordi de gjorde erkendelsen af idealet, den rene, subjektive, objektive eller absolutte fornuft til en salighedssag. Den kamp fortsætter usvækket *efter* 1832, f.eks. i et udkast til det første store skrift om den *folkelige* højskole, »Det danske Fiir-Kløver«: »Saa gid den da fare til Paven i Rom, hvorfra den er kommet, den »brændende Omhug for Næstens udødelige Sjæl«, som svider til Hjertet og piner Sjælen ud af Livet og under Paaskud af »Presning« for Himlen, ødelægger Jorden og bygger på Helvede! Og hvem der herefter i Danmark vil agtes for »Sende-Bud i Christi Sted«, de glemmer dog aldrig meer at bede og formane »Jordens Guder« til at efterligne Christi himmelske Fader, som lader sin Soel opgaae over »Onde og Gode« og lader (det) regne over »Retfærdige og Uretfærdige«, medens de indskiærpe hinanden, at »Christi Rige« er »ikke af denne Verden«, og at »Mesteren« har udtrykkelig befalet sine Discipler at lade »Klinten og Hveden« voxe med hinanden i Fred til Høsten!« (2). Det er her *Jorden*, der bliver et helvede af, at forholdet mellem mennesker er »en saligheds sag«. Det drejer sig ikke om kirken eller kristendommen, som overflødiggøres af, at idealister og rationalister frel-

1. Nik. Fred. Sev. Grundtvigs Udvalgte Skrifter (herefter U.S.) ved Holger Begtrup, Femte Bind, side 435. (U.S. I–X, 1904–09).

2. Gengivet i K. E. Bugge: »Skolen for Livet«, 1965, side 279.

ser sig selv og »næstens udødelige sjæl«, det drejer sig om menneskelivet, om den skole, som Grundtvig fire år forinden ville lave sammen med dem, der nu anmodes om at fare til paven i Rom, hvorfra de er kommet.

Modsigelsen er oplagt. Men eksperten på netop »Nordens Mythologi«, *Kaj Thaning*, ser den tilsyneladende ikke. I sin bog »For menneskelivets skyld« sammenfatter han (side 87): »Grundtvig har ved at udlevere Bibelen til et åndsvidenskabeligt syn sat skellet mellem tro og anskuelse, sådan at troen ikke længere er afhængig af postulat angående Bibelen. (. . .) Man kan ikke bevise, hvad der er kristendom. Det kunne han i 1825 – med søvngængeragtig sikkerhed. Trosbekendelsen var fortolkningsreglen. Ved dens hjælp kunne han afvise kætterske opfattelser. Nu kan han ikke apologetisere, forsvare noget mere, kun bekende sin tro. Den er værgeløs i verden – men derved er den netop blevet til »tro«. Nu er visdommen, erkendelsen, menneskesynet, livstolkningen skilt ud fra begrebet tro og kan deles af folk, der ikke er kristne, men har ånd, d.v.s. han opfatter livet som levende, menneskeligt – og ikke dyrisk, blot biologisk. Sammen med dem og uanset tro erklærer Grundtvig derfor at ville begynde en kulturkamp.«

Men hvad disse »naturalister med ånd« ifølge redegørelsen fra 1836 gør, er netop at forvandle »livet som levende, menneskeligt« til et helvede. De har denne »brændende omhu for næstens udødelige sjæl« i kraft af, at oplysningen, skolen *for dem* er en saligheds sag. For Grundtvig er den menneskelige oplysning ikke længere en saligheds sag, deri har Thaning ret. Men for idealisterne og de åndfulde rationalister *er* den saligheden om at gøre. Hvordan kan han så begynde en kulturkamp sammen med dem, der med deres salighedsbekymring ødelægger menneskelivet? Hvad man ifølge opfattelsen i -36 skulle have ventet, var, at Grundtvig i -32 rettede sin kulturkamp just mod idealister og rationalister af ånd – ikke for kristendommens skyld, men for menneskelivets skyld. Hvorfor gør han ikke det? Thaning taler noget om »dyrisk, blot biologisk« som det, kulturkampen er rettet imod. Men hvad akkurat spidsborgerlige »åndløse« materialister og biologister ikke er præget af, det er den »brændende omhu for næstens udødelige sjæl«. Er der tale om to kulturkampe, en i 1832 og en anden i 1836, som oven i købet er rettet imod hinanden? Thaning svarer ikke.

Det gør derimod ifølge min fortolkning Grundtvigs forfatterskab

op til det år 1832, der ifølge Thaning skulle markere et afgørende brud på så godt som alle områder i Grundtvigs verden! (3).

Saliggjørelsens Hemmelighed skjult for de lærde og kloge

Allerede i sin dimisprædiken 1810 slår Grundtvig i fortalen fast: »Hvad jeg vil udsige, er kun de hellige Skribenters og min egen fulde Overbevisning, at Siælens Hiem, hvorefter den dog saa saare længes, er utilgængeligt for al jordisk Viden, og at den kun paa Troens Vinger kan løfte sig did.« Hvorfor er det så vigtigt at udsige? Fordi, fremgår det af selve prædikenen, »Paulus spurgte for-dum: hvem farer op til Himmelen at nedhente Kristus? Det mente Tidens Kloge at kunne gøre, anden Gang maatte han blive Menne-ske, ei som i Tidens Fylde for at frelse Slægten, men for at dømmes af Mennesker«. Hvad der gjorde kristendommen nødvendig, »Naa-de for den Angergivne«, »det erklæredes for Digt, eller var det vel Andet, Man mente, naar Man kaldte det Lempning efter Menne-skets Fatteevne i den umyndige Alder!« (4). Altså: den selvkløge, selvforløsende idealisme og rationalisme oprettede over for Gud et hierarki mellem de kloge og de umyndige. Den panteistiske anskuelse og den rene fornuft havde ophævet lutherdommens almindelige præstedømme.

Men den erkendelse var ikke nok. I vinteren 1810–11 måtte han igennem erfaringer, der af samtiden – og delvis af ham selv – blev vurderet som sindssyge, men som i virkeligheden er fundamentet for det, der 70 år senere kunne sætte enkeltindiverne i en hel klasse fri i fælles ikke-selvtilstrækkelig selv-bevidsthed. Og som sædvanlig har ingen skildret erfaringen bedre end den, der selv har gjort den. Her i Grundtvigs brev til Stenersen 6. marts 1815:

»Saa var det med mig, jeg vaagnede pludselig op som af en Dva-le, indsaae, hvilken Skiændsel det var, at staae med Vished om Chri-stendommens Sandhed i en vantroe Alder og ikke forkynde det, ikke stride til Blodet for Sandheds Seier; men istedenfor at indfalde i Bøn til Herren, at *Han Selv* (min understregning) vilde uddrive Ar-

3. Uden Thanings kæmpearbejde nedlagt i disputatsen »Menneske først –«, 1963 (herefter Thaning), havde jeg ikke kunnet trænge frem til den fortolkning, der her fremlægges et brudstykke af. Hele fortolkningen udgives af Studenterkredsen (Svend Andersen, Møllevangs Allé 145 II tv., 8210 Århus V.) i et skrift: »Grundtvig – og noget om Marx«, 1973. Se i øvrigt efterskriften.

4. U.S., II, side 12 og side 18.

beidere i Sin Høst og ydmyg overlade til Ham, om Han ogsaa vilde bruge mig, anmassede jeg mig Viingaarden og vilde ligesom aftrødse Herren Kraft til at rense og opdyrke den, ubekymret om de Vildfarendes Skiebne, ubekymret om min egen Sjæls Tilstand og Salighed, som Noget der var i Sikkerhed, naar jeg kun ligesom vilde giøre Gud den Tjeneste at offre Liv og Blod for Hans Sandhed. Det var en gruelig fordærvelig Hovmod, hvori De (Stenersen) vist ikke har gjort Dem skyldig, men nogen Lignende vil vel have været tilstæde hos Dem. Herren været lovet! Han ydmygede mig trolig. Han bøiede mig saa, at jeg følte mig udygtig til at forarbeide min egen Salighed end sige andres, at jeg følte mig blottet for al den Kiærlighed der ene kan give Samfund med Gud, styrke, oplyse og opbygge os selv og Andre, jeg krympede mig som en Orm, og vilde nu gierne overlade alle store Gierninger til andre, maatte skatte mig lykkelig, naar jeg med Pose og Stav, men med Guds Fred i Hjertet, kunde betlet mit Brød for hver Mands Dør. Da forbarmede Herren sig og rørte mit Hjerte, og lægede hvad Han havde knuset, lod mig føle Sin Naade og udrustede mig med Kraft til min beskikkede Gierning, langt over hvad jeg enten kunde bede eller forstaae« (5).

Små 10 år efter bakser Grundtvig igen forgæves med et forsvarsskrift for kristendommen. Forgæves, fordi han aldrig kunne blive tilfreds med formen, »thi hvor tørt jeg end begyndte, blev den dog saa poetisk, at jeg fandt, den var slet ikke skikket til at vise sig paa det døde Hav; og da det omsider lykkedes mig at faa den gennemsigtig, saa jeg med Forskrækkelse, at Livet var forsvundet . . .« Først »da jeg greeb Rim-Staven, der nu længe havde hvilet hos mig, mellem alle de andre Old-Sager«, og nogle af de største kunstværker på dansk »O deilige Land« (eller »Jeg kiender et Land«) fra februar 1824 og »Nyaars-Morgen« fra sommeren 1824 blev til, fandt han formen – og den var ikke forsvarsskriftets! Det er i fortalen til »Nyaars-Morgen«, han skildrer de nævnte fornyede kvaler – »nær havde jeg brudt mit Hoved fordærvet« – men også forsikrer, at arbejdet dog ingenlunde var forgæves, »thi det afslørede Lunkenheden i mit eget Bryst og gav den sit Banesaar« (6). Det gentager sammenbruddet i 1810 og fortolkningen deraf i brevet til Stenersen 1815.

5. V.U., I, side 328.

6. U.S., IV, side 244.

Gentagelsen er Grundtvig bevidst. I det sidste af de uudgivne forsvarsforsøg fra 1823–24 fortæller han, at »jeg selv engang, for ramme Alvor, har prøvet paa den abderitiske Helte-Gierning, det unægtelig er at omvende *sig selv* (nu er det Grundtvigs understregning), selv-raadig at forvandle sin Selv-Raadighed til ydmyg, barnlig Guds-Kiærlighed, en Umuelighed, hvoraf vi kun see et svagt Billede paa hvem der med egen Haand vil løfte sig selv i Haar-Toppen . . .« (7).

Der findes en selvrådighed, som i historiens løb står for fald. Den skal bekæmpes, og den kan bekæmpes, med historiske dvs. menneskelige argumenter og midler. Men der findes også den selvrådighed, der over for Gud vil tage æren af dog at have omvendt og ydmyget sig, som kender salighedsbetingelsen, at skulle sætte sig nedst ved bordet, og som derfor gør det i bevidstheden om sin egen fortræffelighed. Den selvrådighed findes der intet menneskeligt lægemiddel imod. Den kan kun Gud tilgive og frelse. Det er den selvrådighed, Grundtvig hele sit liv forkynnder evangeliet for. Den selvrådighed frigøres kun af Guds egen, uforskyldte åbenbaring.

»Da lærde jeg Arme,
I Midvinter sval,
At Lys uden Varme
Er Helvedes Kval;
Ei græde jeg kunde
For Gud eller Ven,
Kun grue og grunde,
Og grue igjen,
Jeg kæmpe mig vilde
Til Kjærligheds-Kilde,
Omskabe jeg vilde mig selv!«

hedder det med den yderste præcision i »Nyaars-Morgen«, strofe 41. Mange år efter, i det ufuldførte, store digt »Nyaarsdagen« fra 1857, gentages påny afsløringen af den fortvivlede overanstrengelse, det er at ville erobre den absolutte, evige, guddommelige kærlighed. Så lig den sande kærlighed, og dog det koldeste hovmod. Så lig Kristus, og dog Udgaards-Krist, som det står i digtet (8). Det afspejler dob-

7. Gengivet i Høirups førnævnte disputats side 237. (Herefter Høirup). Høirup gennemgår forsvarsskrifterne minutiøst.

belt Loke fra foredragsrækken »Brage-Snak« 1843–44: As-Loke for den menneskelige fornuft i kærlighedens og folkeåndens tjeneste, jætternes Udgaards-Loke for den selvrådige fornuft i verdensåndens og blændværkets tjeneste (9). I »Nyaarsdagen« er As-Krist og Udgaards-Krist som enæggede tvillinger. Den ene strofe efter den anden læses som kristen forkyndelse, indtil det djævelske grin ryster den selvvelbehagelige fromhed ud af sjælen. Gang på gang skuffes læseren, og til sidst tør man knap nok tro de mest evangeliske udsagn imod verdensånden, selv de viser sig et sted i digtet at være sataniske (10). Blev det til sidst for morsomt for Grundtvig selv, så han opgav at offentliggøre det?

Det er på det refleksionsniveau og udfra de ofte »sindssyge« erfaringer, Grundtvig driver teologi- og kirkepolitik. Også når han fremstiller sin »mageløse opdagelse« af den apostoliske trosbekendelse som saliggørelsens hele og fuldstændige hemmelighed for læg og lærde. Det sker netop i direkte kamp mod det lærde hierarki til forsvar for det undertrykte folk i skriftet »Kirkens Gienmæle« 1825.

I Thanings ovenfor citerede redegørelse for trosbekendelsens funktion fra det år kommer den folkelige kamp mod de lærde, teologernes og digternes og filosoffernes hierarki, ikke til sin ret, ja brugen af trosbekendelsen nævnes kun som udtryk for kristelig apologetik, der heldigvis forsvandt, hævder Thaning, i 1832. I »Kirke-Spejl« skriver Grundtvig imidlertid som gammel mand: »Jeg var falden i dybe Tanker over den fortvivlede Stilling, hvori Kristi Menighed var kommen . . . Hvor overbevist jeg nemlig end selv var om, at Rationalisternes Bibel-Kritik og Skrift-Fortolkning var om-trent lige ugrundede og uærlige, saa kunde jeg dog hverken overse, at kristelige Børn og Lægmand var lige ilde farne, eller glemme, at selv *min* Bibel-Kundskab vilde ikke forslaa til at trodse Legionens Vidnesbyrd . . . Ligesom det nu blev mig soleklart, at *han*, som vidnede at Saliggjørelsens Hemmelighed var skjult for de lærde og kloge og aabenbaret for de umyndige, kunde umulig uden klar Selv-Modsigelse binde de ulærdes Tro til de lærdes Vidnesbyrd . . . Da jeg nu i denne Retning uafsladelig grublede, læste og skrev under

8. N. F. S. Grundtvigs Poetiske Skrifter (herefter P.S.) udgivne af Svend Grundt-Bd. 8, side 198. (P.S. 1–9, 1880–1930).

9. U.S., VIII, side 663.

10. P.S., 8, side 194 ff.

Bøn og Paakaldelse, se, da slog det mig i et velsignet Øieblik: at det mageløse Vidnesbyrd, jeg saa møjsommelig ledte om i hele Aandens Verden, det gjennemlød som en Himmel-Røst hele Tiden og Kristenheden i den apostoliske Tros-Bekjendelse ved Daaben« (11).

At Grundtvigs egen forståelse ikke er helt ved siden af, fremgår af selve »Kirkens Gienmæle« (1825): »Vi maae nødvendig indrømme, at alle Reformatorerne saae fejl ad den Christelige Kirkes oprindelige Skikkelse, og lagde vitterlig eller uvitterlig Grunden til det ny exegetiske Pavedom, under hvilket nu hele den christne Menighed sukker, og som alle christelige Bøglærde maae forene sig om i Bund og Grund at ødelægge, da det nu er kommet saa vidt, at selv den yngste Professor paa vor Høiskole (Universitet) vil, som summus Theologus, være Menighedens exegetiske Pave« . . . De lutherske fædres fejl »laae blot deri, at det Ny Testamentes Ægthed ei beviser sig selv, men bevises kun ved Kirkens aabenbare Vidnesbyrd, som derfor er den eneste ret forsvarlige Grundvold . . . Luther *forudsatte* (min understregning), at det Ny Testamente var ægte, Texten sikker og de Ord, der tilskrives Sønnen og den Hellig-Aand, et virkeligt, med sig selv enigt Guds Ord, og fandt da i det Historiske en sikker Regel at fortolke det Dogmatiske efter . . .« (12).

Nu kan der drives apologi for og på alting, også trosbekendelsen. Hvad der af Grundtvig var tænkt som et folkeligt våben mod ethvert hierarki, blev selv til et middel for det grundtvigske hierarki: hvem *forstod* »Herrens eget Munds-Ord« bedst, hvem kunne bedst forsvare det, osv.? Men der kan sandelig også drives apologi på Thanings – og Grundtvigs! – formulering om troens værgeløshed her i verden – og bliver det! Hvem *forstår* bedst, hvad det nu vil sige, at det bedste forsvar for troen er, at den slet ikke kan forsvares? Og så videre. Ingen, der læser Grundtvig selv om og fra Kirkens Gienmæle (mod professor H. N. Clausen), kan være i tvivl om, at det er en lidenskabelig kamp for folket mod paverne. Jeg kan heller ikke se andet, end at med de citerede formuleringer er forsvaret for kristendommen ved at blive opgivet, selv om Thaning naturligvis har ret i, at Grundtvig endnu ikke er kommet så langt, at han ligefrem vil lave skole sammen med selvkloge paver.

Kom han nogensinde det? Som nævnt i hvert fald ikke i 1836, da

11. U.S., IV, side 386.

12. Ibid., side 420 f.

han formaner »Jordens Guder« at efterligne Christi himmelske Fader, der ikke forlanger den helvedes, pavelige »brændende omhu for næstens udødelige sjæl«. Hvorfor formaner han ikke en exegetisk pave som H. N. Clausen til det samme i -32? Er hans kamp mod idealismen alligevel ikke alvorlig ment?

Ikke for kristendommens skyld

Fronten mod de alt for åndfulde, altså dem, der nærer den brændende omhu for næstens udødelige sjæl, må trækkes yderligere op og begrundes, for at det kan blive klart, i hvor stor udstrækning den er Grundtvigs – ikke mindre afgørende end fronten mod spidsborgerlig materialisme og biologisme.

Allerede året efter »Nordens Mythologi« udsendte Grundtvig sin »Haandbog i Verdens-Historien«, hvori det om grækerne bl.a. hedder: »Meningerne kan nemlig være deelte om, hvorvidt det *grove* Afguderi, hvorved *Skabningen* aabenbar sættes over *Skaberen*, er *Synd* mod *Ham*, men der kan intet Spørgs-Maal være om, at det er en stor Forsyndelse mod *Menneske-Aanden*, der hævner sig rædsomt ved at lade dem synke i Jorden, som kaster sig i *Støvet for deres Hænders Gierninger*« (den sidste understregning er min). Her er fronten præcis: det er ikke for kristendommens skyld, der skal protesteres mod menneskers guddommeliggørelse (fremmedgørelse!) af deres egne arbejdsprodukter, det er for menneskelivets skyld. For at »reise sig selv og kappes med Guderne, var for det *faldne* Menneske vist nok en Helte-Gierning, der langt oversteg hans Kræfter, og at overse det, røbede en Hovmod, der maatte føre til et endnu dybere Fald . . .« (13). Javel, hovmod står for fald. Men hvorfor gør det det? Noget af svaret kan hentes fra opgøret med romantikken og den erkendelsesteoretiske idealisme, især Kants, i »O deilige Land«, »Nyaars-Morgen« og forsvarsskrifterne 1824. Hvad Grundtvig dengang rasede imod, var, at menneskets egen rene fornuft eller hellige kunst skulle stille den såkaldte ubetingede fordring: »Du skal handle således, at den grundsætning, du følger i din handeln, kan tjene som almindelig regel for alle fornuftsvæsener!« (14).

Jeg citerer nu *Henning Høirup* for en fortræffelig fremstilling af Grundtvigs filosofiske indsats omkring 1824: »Kantianismens

13. U.S., VI, side 272.

14. Harald Høffding: »Den nyere Filosofis Historie«, 1901, side 61.

Grundvildfarelse er Paastanden om »den menneskelige Selvstændighed og Erfaringens Ugyldighed«. Her har Grundtvig med langt større Klarhed end nogen anden herhjemme i Datiden bestemt Kantianismens Intention. Og hans korte Bestemmelse er centralt rigtig. En senere Tid har set, at Kants Bedrift i Virkeligheden var, at han førte Oplysningsfilosofiens Bestræbelser for at gøre Moralen uafhængig baade af al religiøs og al teoretisk Begrundelse overhovedet til Ende.

Kants Lære om etisk Autonomi betyder, at der *a priori* tillægges den fornuftige Bevidsthed Almengyldighed, dvs. den er uafhængig af Erfaringen og Historien, og dermed naturligvis ogsaa af historisk aabenbaret Kristendom. Etisk Autonomi forudsætter den fornuftige Viljes Egenskab og Evne til at være sig selv en Lov; den etiske Autonomi er saaledes »den menneskelige Værdigheds Princip«, og kun i Kraft af den er Mennesket Medlem af mundus intelligibilis eller moralis, der bestemmes som Fornuftsvæseners »Ideal eines allgemeinen Reichs der Zwecke an sich selbst«.

Med Udtrykket »Erfaringens Ugyldighed« tænker Grundtvig her – i den tydelige Sammenhæng med »den menneskelige Selvstændighed« – ikke på Kants Erkendelseskritik (selv om unægtelig Kants Hævdelse af, at »das Ding an sich« er uerkendelig, alle Dage forblev Grundtvig en Vederstyggelighed!), men derimod paa Kants bestemte Fastholdelse af, at *mundus moralis* er intelligibel, netop fordi den Frihed, som nødvendig maa herske i den, er *apriorisk* givet; dens Love er udelukkende grundet i Fornuften. Grundtvig præciserer nu i det følgende nøje, hvad han mener, når han paataler Kants Paastand om »Erfaringens Ugyldighed«. Kants Fejl er, at han ikke gaar empirisk-historisk til Værks, men ensidig apriorisk. Uafhængig af den i Erfaringen givne Virkelighed, uden Hensyn til Historiens Belæring, formaster Kantianismen sig til at opstille Lovene for Menneskelivet: »uden at ændse Historien øste man af Fornuften, byggede paa lutter unægtelige urokkelige aprioriske Sætninger, der, som man sagde, vare ophøiede over alt Beviis, og maatte uden Beviis, med blind Tro, antages af alle dem, der ikke vilde som Kødholder erklæres i Fornuftens, eller som Hyklere i Moralens Agt og Band«. Grundtvigs Kritik af Kants Moralfilosofi er lige saa dybtgaaende, som den er skarp« (15).

15. Høirup, side 181 ff.

Grundtvig rasede altså, fordi denne lov for menneskelivet skulle »med blind tro antages af alle dem, der ikke ville som kødhoveder erklæres i fornuftens, eller som hyklere i moralens agt og band«. Akkurat som det exegetiske pavedømme inden for kirken bandt »de ulærdes tro til de lærdes vidnesbyrd«. Denne sammenligning opklarer, hvorfor afguderisk hovmod også *folkeligt* står for fald: det fører til folkelig blindhed og samfundsmæssige hierarkier og eliter. Sammenligningen fremgår f.eks. af »Nyaarsdagen« fra 1857:

»Fred og Frihed har de Sjæle,
Som vil tro paa Verdens Aand,
For sig selv i Aanden knæle,
Bryde alle andre Baand,
Sky det Mulm, hvor Sorg og Glæde
Uden Grund har Gang og Sæde,
Dyders Dyd er Ligevægt.

Fred og Frihed paa en Maade,
Som paa Jord de skjænkes kan,
Skjænker jeg af medfødt Naade
Alle Folk og alle Mand:
Land og Lov og Maal og Lyde
Frit i Fred enhver maa nyde,
Som ej andre gjør Fortræd.«

»Det er Dragens Hyrdebreve, / Det er Fandens Julebud«. Hvorfor er det så slemt at bruge den kantianske etiske fordring om at holde dyderne i ligevægt og frit at nyde, hvad ej andre gør fortræd? Fordi man derved står som uafhængige individualister over for hinanden, uden noget bånd til den jord, hvor sorg og glæde berører os. Og

»Laa vi under Moders Hjærte,
Diede vi Kvindebryst,
Fødte Kvinden os med Smerte,
Vaagned vi ved Moders Røst –
Over Hjærtet sig ophøje
Kan jo kun en Skiftings Øje,
Skotte til sit Modersmaal!

Ja, en Skifting er Vismanden,
 Der sig lister som en Tyv
 Skjult i Mørke fra Forstanden,
 Sund Forstand paa Hjærtets Dyb,
 Bruger kun vanvittig Tungen,
 Hvorpaa Tanken er udsprungen,
 Til at slikke tør sin Pen.«

Derfor

»Overalt, hvor Folketunger
 Tale Folkets Hjærte-Sprog,
 Og hvor Hjemmets Fugl end sjunger
 Om hvad aldrig stod i Bog,
 Munden med de lærdes Penne
 Vorde snart vil saa uvenne,
 At det gaar paa Liv og Død.

Da det hele lærde Væsen,
 Som i Død kun finder Smag,
 Bét i Munden, bleg om Næsen,
 Bæver som paa Dommedag;
 Det sin sidste Hvile søger
 Under Bjærgene af Bøger,
 Stablet op til Himmel-Storm.«

Det karakteristiske er altså, at verdensånden, idealismen, det hele lærde væsen, skiftingen, dragen, fanden, Udgaards-Krist (ukært barn har mange navne, og jeg har kun nævnt et skønsomt udvalg) slipper uden om modsigelsen mellem sandt og løgn, liv og død, godt og ondt, glæde og sorg, ved at frigøre sig fra »Aandens Fællesskab med Støv«. Det fører som nævnt til mundens, det levende ords kamp mod de lærdes penne for at genoprette vekselvirkningen mellem ånden og det materielle arbejde med hånden:

»Aand med Støv og Støv med Aanden
 Har dog hver sin egen Vis,
 Som med Munden kappes Haanden

Om at vinde Livets Pris:
 »Haand og Mund« det er det hele,
 Men indbyrdes de som Dele
 Vexelvirke underlig.«

Kvinden, som undertrykkes mest af denne åndsforagt for den legemlige produktion og reproduktion, véd et andet ord for vekselvirkning: »Kjærlighed, selv ubemærket / Er den Lyst, som driver Værket / Døjer baade ondt og godt.«

Konklusionen er, at der må skelnes mellem idealisternes skole og den folkelige skole. Ja, ikke blot skelnes, Folkeånd og Verdensånd er uforsonlige modstandere, mellemværendet mellem dem kan ikke ophæves eller medieres: »Saa Oplysningen højnordisk / Mod Oplysning underjordisk / Rejser sig som Dag og Nat.« Set fra denne folkelige position er der i praksis ikke forskel på den åndløse, mekaniske materialisme – som i digtet går under betegnelsen »Muldvarpe-Sjælene« og »Ormegaarden« – og så den materieløse ahistoriske ånd: de karakteriseres begge som dødbidere. »Den aandeløse Aand« er ånd uden materie! (»Budstikke i Høinorden«).

Det bliver mere og mere gådefuldt, hvad disse naturalister med ånd, altså idealister af forskellig, især schellingsk slags, skulle på den *folkelige* højskole i Thanings gennembrudsår (!) 1832.

Such a one is a natural philosopher

Når fronten mod det menneskelige afguderier har været så skarp både med og uden kristeligt apologetiske bagtanker, både før og efter 1832, må man på forhånd gå ud fra, at der i hvert fald findes reminiscenser af den i indledningen til »Nordens Mythologi«. Og nu, da vi ved, vi skal lede efter dem, finder vi dem også: der tales ganske rigtigt om »afguderiet«, der udsprang af, at fantasien havde »forvildet sig i Luften mellem Stjernerne«. Det svarer godt nok til, hvad vi har mødt i de citerede digte. Men til forskel fra digtene, der bebrejder fornuften, at den slipper jordforbindelsen og bliver luft, bebrejder »Nordens Mythologi« fantasien, at den ikke »fløi høit nok«. Uden at det af sammenhængen fremgår klart hvordan, medfører fantasiens lave flyvehøjde, at »Indtrykket paa Hjærtet ikke var dybt nok, derfor blev ogsaa baade Daaden og Forstanden derefter. Forstand er nemlig slet ikke andet, end en Følelse der bliver sig selv klar, og det bliver den kun ved at afprøve sig i en tilsvarende Gier-

ning . . . « I »Nordens Mythologi« er det oven i købet »Selv-Klogt« at bebrejde fantasien »dens Udsvævelser, og raade den til at blive ved Jorden«, hvor Selv-Klogskab før og efter tværtimod i reglen består i løsrivelse fra de jordiske erfaringer. Selv »den gamle Adam har godt ved at bevise sin Uskyldighed og er fri nok for at drukne i det Vand, hvori han vasker sine Hænder, beklagende skielmsk at den Philosophi (om at fantasien flyver for højt) er ham for dyb«. På dette sted er der en note. Den lyder: »Shakespeares Læsere maa jeg gjøre opmærksom paa det Classiske Sted (As you like it. A. III. S. III) der begynder med: hast thou any philosophy in the, shepherd?« Thaning gør opmærksom på, at noten i et udkast havde indeholdt ordene: »Such a one is a natural philosopher!« – og konstaterer så: »Dette sted røber polemik mod Lutherdommens eneste udsagn om den gamle Adam – at han bør druknes! Nej, i denne sammenhæng, som udtryk for fantasien, det mystiske ord ved menneskelivets begyndelse, den naturlige åbenbaring om menneskets natur og bestemmelse, er han uskyldig. Den naturlige filosofi hos Shakespeare er for Grundtvig en værdig modstander af al åndløshed« (16). Thaning fortsætter sit frådende angreb på de åndløse biologister og materialister, som om det er dem, der plejer at lade fantasien forville sig mellem stjernerne i afguderier. Nej spørgsmålet lyder: hvorfor er Shakespeare for Grundtvig en værdig modstander af al åndig kropsløshed? Hvordan kan Shakespeare stå som garant for en naturfilosofi, der ikke ender i selvforgudelse og dermed undertrykkelse af alt hjerteligt i livet og ophævelse af modsætningen mellem sandhed og løgn, godt og ondt, lys og mørke, liv og død? (Havde Grundtvig dog så bare skrevet, at han ville holde skole sammen med naturalister af krop!)

Grundtvig-forskningen er omfattende. Snart lige så uoverskuelig som Grundtvig selv. Måske er der en Grundtvig-forsker, der har undersøgt Grundtvigs henvisning til det pågældende sted i »Som man behager«. Jeg er blot ikke vidende om det, så også af den grund har jeg selv slået efter. Der står:

»*Touchstone, a clown*: . . . Hast thou any philosophy in the, shepherd?

Corin: No more but that I know the more one sickens the worse at ease he is; and that he that wants money, means, and content, is

---

16. Thaning, side 204 f.

without three good friends; that the property of rain is wet, and fire to burn; that good pasture makes fat sheep, and that a great cause of the night is lack of the sun; that he that learned no wit by nature nor art may complain of good breeding, or comes of a very dull kindred.

Touchstone: Such a one is a natural philosopher.«

I Edv. Lembckes oversættelse:

»*Prøvesten:* . . . Har du nogen Filosofi i Livet, Hyrde?

Corin: Ikke mere end at jeg veed, at jo mere syg man er, desto værre har man det, og den, der mangler Penge og Formue og Tilfredshed, han savner tre gode Venner; – og at det er Regnens Natur, at den gjør vaad, og Ildens at den brænder, – at god Græsning gjør Faa-rene fede, og at en Hovedaarsag til, at det er Nat, er Mangel paa Sol, – og at den, der hverken har faaet Forstand af Naturen eller ved Konsten, han kan enten beklage sig over Mangel på god Opdragelse, eller ogsaa er han kommen af en dum Familie.

Prøvesten: Det er det, man kan kalde en Naturfilosof.«

Det er virkelig en naturfilosof. Det er den folkelige naturfilosofi.

Her er forklaringen på, at Shakespeare et par sider forinden i indledningen til »Nordens Mythologi« er udråbt som selveste »Universal-Historisk Videnskabeligheds store Prophet«, den folkelige oplysnings og højskoles eksemplariske forbillede. Han er det »bedste Varsel for Roms (det lærde selvkloge væsens) Undergang og Nordens Opstandelse« . . . »saa der vil neppe være eet Kapitel i den store Universal-Historie, vi forvente, hvortil ikke den mest passende Overskrift skulde findes i Shakspears Historier, som de saa træffende kaldes.«

For den shakespeareske naturalist af ånd knæler ikke for sig selv, ophøjer sig ikke over hjertet, bruger ikke tungen til at slikke sin pen, finder ikke smag i døden, står ikke opskruet over ja og nej og modsigelsens grundsætning og dyrker ikke sin egen fornuft som Gud. Skønt han ikke er kristen.

Det er befrielsen. Kristendommen behøver ikke at garantere folkeånden imod verdensånden. Shakespeare, som Grundtvig i sine udkast til »Nordens Mythologi« udtrykkelig opfatter som den største hedning, Shakespeare kan selv! Shakespeare, »the Poet, to whom I am indebt for more than I can tell«, som Grundtvig bekender (17).

---

17. Ibid., side 230.

H. N. Clausen, Kant, Schelling og Hegel kan være nok så farlige og ubehagelige i øjeblikket for menneskelivet – i konkurrencen med Shakespeare vil de dog i historiens løb blive sat på plads. Derfor kan Grundtvig indlede et samarbejde med selv de tyske kunst- og fornuftsdyrkere, *for det var trods alt fra dem, han først fik at høre om Shakespeare*. Hvor selvkloge og ufolkelige de end er, Shakespeare har disse naturalister med ånd dog sans for, og *hvad han før troede, kristendommen alene kunne udrette, det viser netop den ulærde, hedenske Shakespeare sig i stand til at magte selv*. *Kristendommen er befriet for sine politiopgaver og kan blive pur lykke*. Ganske vist mangler Shakespeare den fornødne videnskabelighed til at kunne udfolde den Universal-Historiske *Anskuelse*, men der kender Grundtvig sig selv som den, der nu vil være i stand til at udkaste planen for bl.a. Nordens videnskabelige forening. Står den shakespeareske bonde og hyrde ikke oven i købet og bekæmper den påstand hos Schelling, Grundtvig hadede mest? og som i det før citerede digt »Budstikke i Høinorden« fra 1864 kaldes »Et Lys af Moder-Mørke«:

»Den er et Ord foruden *Mund*,
Den er et *Mørke* uden Bund,
Et Lys af *Moder-Mørke*,
Som praler med et Klarheds Skin,
Af Mørket ud, i Mørket ind,
Saa klart som Regn af Tørke!«

I sit skrift fra 1814 mod H. C. Ørsted »Hvem er den falske Prophet? Hvem forvirrer Folket?« siger Grundtvig, at det er »Schellings og Naturfilosofernes almindelige Sprog, hvis Grundvold er den evige Eenhed af Sandhed og Løgn, Lys og Mørke; men jeg veed ogsaa, at der staar skrevet: Vee dem som siger om det Onde: Godt og om det Gode: Ondt, som gjøre Mørket til Lyset og Lyset til Mørket, som gjøre Bittert til Sødt og Sødt til Bittert!« Ja »Schelling siger udtrykkelig, at Mørket er det, hvoraf Lyset har udviklet sig, ligesom det Gode af det ikke Gode« (18). Men the shepherd – naturfilosoffen hos Shakespeare – siger, *that a great cause of the night is lack of the sun*.

---

18. Høirup, side 107.

Mørket er fravær af lys, lys er det fundamentale, mørket det sekundære, natten er ikke ligestillet med dagen, død og liv er modsætninger, der aldrig kan ophæves i noget overordnet, f.eks. Gud. Det begyndte Grundtvig sin folkelige kamp mod eliterne og de lærde hierarkier 1814 med at slå fast, det sluttede han som næsten 89 årig med at fastholde. Ernst Trier fortæller (19): »Sidste Gang jeg besøgte ham (Grundtvig) – paa en varm Dag i August 1872, to til tre Uger før hans Død – havde jeg atter noget at bede ham om. Jeg var da i Færd med at samle Sangene til den Sangbog, som jeg senere udgav under Navn af »Sange for den kristelige Folke-Skole«. Jeg havde med mig de 40 første Sange dertil. I 3 Timer omtrent holdt han ud at gennemgaa dem sammen med mig. Saa opmærksomt fulgte han med, at da jeg havde læst Nr. 5 for ham med alle dens 12 Vers (som den findes i anden Del af hans Sangværk som No. 1, fra V. 25 til Enden), sagde han: »De maa rette, hvad der staar i det 2det Vers »skin Lys *ud af* Mørke!« til »skin Lys *gjennem* Mørke!« – thi jeg kan forsikre Dem, at Lyset kommer aldrig af Mørket.«

Mørket kommer af, at solen mangler. Mørket selv er intet. Løgen må forklares som modsætning til sandheden. Sandheden forklares sig selv. I historiens løb.

Efterskrift:

Min fortolkning er ikke mindst blevet til i *diskussion* med Thanings. Stimuleret hertil er jeg bl.a. blevet af A. Pontoppidan Thyssens grundige, anerkendende, men også præcist kritiske opposition til Thanings disputats. Oppositionen er offentliggjort i Kirkehistoriske Samlinger, 7. rk. 5. bds. 3. hft., 1965. Herfra side 576 f må jeg anføre et vigtigt synspunkt (derfor er citatet umanerligt langt): »Jeg kan ikke se, at det skræmmebillede, der (af Thaning) gives af bodskristendommens livsfornægtelse, har ret meget at gøre med Grundtvigs forhold til menneskeliv og åndsliv i perioden 1810–31. Vel understreger han stærkere end siden hen, at det timelige liv er en forberedelse til det evige, og at al menneskelig »videnskab« i grunden står i kristendommens tjeneste. Men der er dog, hvad sansen for »det menneskelige« angår en tydelig linie gennem disse år, der fører frem til gennembruddet i 1832. (I anledning af en anmeldelse fra min side har Thaning her over for betonet, at der også efter hans opfattelse findes en sådan linie, og at han agter at gå nærmere ind på dette i en større afhandling om tiden før 1832 (Højskolebl. 15/5 64). For mig at se er denne linie imidlertid så væsentlig, at den fordrer en modifikation af hans tese om et afgørende brud i 1832, hvorved Grundtvig med eet »opdagede« menneskelivet. I det foreliggende værk er det i hvert fald modsætningen mellem tiden før og efter 1832, som stadig fremhæves; den sammenhæng og kontinuitet, som gjorde sig gældende igennem

19. »Grundtvigs Erindringer og Erindringer om Grundtvig«, 1948, side 260.

alle Grundtvigs svingninger og omslag, er ikke kommet til sin ret.) – Thaning må da også konstatere, at Grundtvig udvider sit bodskristelige standpunkt med, hvad han kalder en *kristen syntesetænkning*; men han synes ikke at mene, at det gør nogen synderlig forskel. Det tages kun som et vidnesbyrd om, hvor stærkt problemet om det menneskeliges berettigelse presser på. Det forekommer mig, at han hermed vender sagen på hovedet. Så vidt jeg kan se, var Grundtvigs hovedanliggende i hele denne periode (op til 32) netop en kamp *mod* den kristelige syntesetænkning, han mødte i sin samtid, på den ene side rationalismens humaniserede kristendomsopfattelse, på den anden side den romantiske filosofis sammenblanding af kristendom og metafysik. Denne syntesetænkning var langt mere dybtgående end Grundtvigs senere forsøg på at finde sammenhængen mellem det kristelige og det menneskelige, for den betød unægtelig en »synkretistisk« opløsning af den overleverede kristendom. Den var Grundtvig velkendt fra hans egen »synkretistiske Tid« (før 1810), men det var den, som han afsvor, da han i 1810 vendte tilbage til sin lutherske barnetro (jvf. U.S., I, 370. Thaning s. 16), idet han opgav sit spekulative »Hovmod«, tilstod han sin »hjælpeløse Elendighed« og satte sin »Lid til den ringe Mand, der regnedes iblandt Misdædere« (Grundtvigs værker i udvalg – herefter V.U. – I, 1940, s. 328). Og det var først og fremmest mod den, han kæmpede i tiden indtil 1832, både som et personligt opgør og som en udadvendt kamp mod tidens vantro og ligegyldighed. Højdepunktet var 20'ernes overvejelser vedrørende »den sande kristendom« og »kristendommens sandhed«, der netop tilsigtede at sætte et skarpt skel mellem den ægte, oprindelige kristendom og human ideologi. – Også denne *kirkelige udviklingslinie* er en uundværlig forudsætning, ikke blot for Grundtvigs kirkelige standpunkt i 1832, men tillige for alle hans senere tanker om forholdet mellem kristendommen og »det menneskelige«; for trods brobygningsforsøg er deres første forudsætning netop en kløft mellem Gud og menneske, åbenbaring og menneskelig »selvklogskab«, som han opdagede i 1810.«

I sin klare og indholdsmættede disputats »Skolen for Livet« finder K. E. Bugge side 256 sin opfattelse beslægtet med Pontoppidan Thyssens her anførte.

Uundværlig hjælp til yderligere at trænge ind i selve det omstyrtende og fra grunden fornyende i Grundtvigs digtning, filosofi, teologi, pædagogik og politik har Henning Høirups disputats fra 1949: »Grundtvigs Syn paa Tro og Erkendelse. Modsigelsens Grundsætning som teologisk Aksiom hos Grundtvig« været. Jeg vender i skriftet »Grundtvig – og noget om Marx« tilbage til både Thaning, Pontoppidan Thyssen, Bugge og Høirup, men kan på dette sted passende røbe, at de fires afhandlinger læst i den her nævnte rækkefølge efter min erfaring giver noget af en nøgle til den revolutionære Grundtvig! Skønt Høirups disputats kronologisk kommer først, bliver rækkevidden af dens mange spændende uddrag og gennemgange af trykte og utrykte Grundtvig-tekster fra især »Danne-Virke« og de apologetiske forsøg op til 1824 først tydelig, når disputatsen læses på baggrund af de resultater, som Thaning, Pontoppidan Thyssen og Bugge senere er nået frem til. – Tiden er inde til at læse Høirup igen!

Med omtalen af de fire afhandlinger har jeg vedgået min største gæld. Dog, hvem har endnu i kongenialitet nået Magnus Stevns: »Fra Grundtvigs Salmværksted«, 1950? Hvem står ikke i gæld til den bog?